

УДК 343.2./7:341.322.5

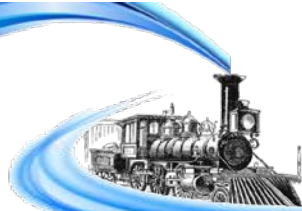
[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8\(14\)-575-585](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-8(14)-575-585)

Павлова Тетяна Олександрівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, тел.: (050) 978-43-60, <https://orcid.org/0000-0002-2558-823X>

ВИДИ ТА ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Анотація. У статті проаналізовано основні національні та міжнародно-правові акти, які визначають види воєнних злочинів. Визначено, що види (форми) реалізації відповідальності за воєнні злочини закріплюються на національному та міжнародному рівнях. Охорона та захист суспільних відносин від протиправних посягань відбувається з урахуванням ступеня та характеру суспільної небезпеки злочину, ознак складу вчинених міжнародних злочинів. Міжнародно-правові акти, як правило, не визначають конкретні (обов'язкові) засоби досягнення будь-якої мети. На міжнародному рівні, зазвичай, закріплюються загальні принципи, концептуальні засади, загальна мета та правові засоби подолання певної проблеми. У міжнародно-правових актах визначаються основні напрями, за яких у подальшому кожна держава самостійно реформує національне законодавство через ратифікацію, імплементацію їх положень, вдосконалення (розробки) власної нормативно-правової бази з конкретного питання.

У ході проведеного дослідження було встановлено, по-перше, міжнародно-правова регламентація визначає основні концептуальні напрями протидії злочинності; по-друге, суспільна небезпека воєнних злочинів полягає у спричиненні значної шкоди, не викликаній військовою необхідністю, яка заподіюється учасникам збройного конфлікту, цивільному населенню, об'єктам критичної інфраструктури, довкіллю, національним цінностям тощо; по-третє, порушення державою відповідної норми міжнародного гуманітарного права є підставою виникнення міжнародно-правової відповідальності держави та кримінальної відповідальності індивідів, що діють від імені держави, винних у плануванні, підготовці, проведенні агресивної війни; по-четверте, створені у минулому сторіччі міжнародні інституції та міжнародне законодавство виявилися неефективними, та не дієвими у прийнятті рішень щодо зупинення держави-агресора у сучасних

умовах ведення гібридного міжнародного воєнного конфлікту і потребують реформування.

Ключові слова: воєнний злочин, види відповідальності, форми реалізації відповідальності, довілля, злочини проти довілля, міжнародне кримінальне право, міжнародний збройний конфлікт, Римський статут, Міжнародний кримінальний суд.

Pavlova Tetiana Oleksandrivna Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics, Odesa I. I. Mechnikov National University, Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa I. I. Mechnikov National University, Frantsuzskiy Boule, 24/26, Odesa, tel.: (050) 978-43-60, <https://orcid.org/0000-0002-2558-823X>

TYPES AND FORMS OF REALIZATION OF RESPONSIBILITY FOR WAR CRIMES

Abstract. The article is analyzed the main national and international legal acts that define the types of war crimes. It was determined that the types (forms) of realization of responsibility for war crimes are enshrined at the national and international levels. Protection and defense of public relations from unlawful encroachments is based on the degree and nature of the public danger of the crime, as well as the elements of international crimes. International legal acts, as a rule, do not specify specific (mandatory) means of achieving any goal. At the international level, general principles, conceptual foundations, the overall goal and legal means of overcoming a particular problem are usually enshrined. International legal acts define the main areas in which each state independently reforms national legislation through ratification, implementation of their provisions, and improvement (development) of its own regulatory framework on a particular issue.

In the course of the study, it was established that, firstly, international legal regulation defines the main conceptual areas of combating crime, including through criminal law means; secondly, the social danger of war crimes lies in causing significant damage not caused by military necessity, which is inflicted on participants in the armed conflict, civilians, critical infrastructure, the environment, national values, etc.; thirdly, violation by the state of the relevant norm of international humanitarian law gives rise to international legal responsibility of the state and criminal responsibility of individuals acting on behalf of the state guilty of planning, preparing, conducting an aggressive war; fourthly, the international institutions and international legislation established in the last century have proved to be ineffective and inefficient in making decisions to stop the aggressor state in the current conditions of hybrid international military conflict and need to be reformed.

Keywords: war crime, types of responsibility, forms of realization of responsibility, environment, crimes against the environment, international criminal law, international armed conflict, Rome Statute, International Criminal Court.

Постановка проблеми. Форми реалізації відповідальності за воєнні злочини регулюються в межах як національного, так і міжнародного кримінального права, яке базується на нормах національного кримінального законодавства, та визначаються в основних міжнародно-правових документах у цій сфері.

Воєнний злочин – це суспільно небезпечне, протиправне, винне та каране діяння, яке порушує встановлені основними принципами міжнародного права, міжнародним гуманітарним правом правила ведення міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів, злочинність яких визначена міжнародно-правовими актами. Такі злочини є категорією міжнародного кримінального права, тому досліджуються на міжнародному та національному рівнях. Види воєнних злочинів та форми реалізації за їх вчинення закріплюються спочатку на міжнародному, а потім національному рівнях.

Суспільна небезпека воєнних злочинів полягає у спричиненні значної шкоди, не викликаній військовою необхідністю, яка заподіюється учасникам збройного конфлікту, цивільному населенню, об'єктам критичної інфраструктури, національним цінностям, довкіллю тощо.

За вчинення воєнних злочинів виділяють наступні види відповідальності: кримінальну, міжнародну кримінальну відповідальність, матеріальну, нематеріальну. Форми реалізації відповідальності визначаються з урахуванням суспільної небезпеки особи, що вчинила злочин, вчиненого діяння та інших ознак складу злочину. Данна стаття присвячена загальній характеристиці видів та форм реалізації відповідальності за воєнні злочини та їх юрисдикції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням воєнних злочинів за національним та міжнародним законодавством займалися такі вчені як В. А. Базов, В. М. Боровенко, А. А. Вознюк, А.О. Драгоненко, І. В. Жук, Н. А. Зелінська, І. О. Колотуха, Т. Р. Короткий, О. М. Костенко, М. П. Куцевич, Є. С. Логвіненко, В. О. Миронова, Р. О. Мовчан, В. П. Пилипенко, М. В. Піддубна, П. І. Репешко, Є. Л. Стрельцов, М. І. Хавронюк та інші вчені. Воєнні злочини в контексті загроз миру та безпеці людства та норми міжнародних договорів у цій сфері аналізував О. В. Столярський; основні етапи становлення та розвитку індивідуальної кримінальної відповідальності в міжнародному праві вивчали О. Т. Волощук, В. М. Юрчишин та інші вчені. Недивлячись на вагомий вклад, які внесли вітчизняні вчені у

дослідження поставлених проблем, до сьогодні в міжнародному праві відсутнє єдине розуміння видів воєнних злочинів, форм реалізації відповідальності, визначення принципів і підходів щодо реалізації кримінальної відповідальності за воєнні злочини тощо.

Метою статті є надання загальної характеристики видам та формам реалізації відповідальності за воєнні злочини, юрисдикції воєнних злочинів.

Виклад основного матеріалу. Скільки існує людство, стільки й існують війни (міжнародні збройні конфлікти за нормами міжнародного гуманітарного права). Наскільки б тривалим не був міжнародний збройний конфлікт, він все одно завершується та постає питання притягнення до відповідальності усіх осіб, винних у вчиненні відповідних воєнних злочинів, а також встановлення форм реалізації такої відповідальності.

Воєнні злочини є одними з найнебезпечніших видів злочинів про що людство ще пам'ятало у середині ХХ та на початку ХХІ століть, але, починаючи з лютого 2014 року, кількість цих злочинів поступово збільшувалася у зв'язку із військовим вторгненням РФ на територію України – окупації Донбасу та анексії Криму. З 24 лютого 2022 року, з початку повномасштабного вторгнення на територію незалежної України, кількість таких воєнних злочинів значно збільшилася, а тому виникла необхідність фіксації, збору доказів щодо їх вчинення, проведення досудового розслідування та притягнення до кримінальної відповідальності усіх винних. Вперше людство стикнулося із веденням гібридної війни, в якій велику роль має інформаційна (діджитал) війна через використання інформаційного простору – проведення кібератак на державні інституції, об'єкти критичної інфраструктури, комерційні структури, благодійні фонди, масово поширюються фейки тощо. Використання пристроїв збереження пам'яті дозволяє фіксувати усі докази вчинених міжнародних злочинів, зберігаючи їх для майбутніх поколінь, та притягнення до кримінальної відповідальності усіх винних злочинців.

Національне кримінальне законодавство не використовує термін «воєнний злочин», натомість у Розділі ХІХ Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Злочини проти порядку несення військової служби (військові злочини)» (ст.ст. 432-435) та Розділі ХХ Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» (ст.ст. 438-440), передбачені певні види воєнних злочинів [1]. Так, за даними Державної судової адміністрації України у 2022 [2021] роки «Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку зросла у 246 разів і становила 62,1 тис. [253]; частка кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, становила 1,4 % [13,4 %] від зареєстрованих цієї категорії» [2].

У ст. 8 Римського статуту перераховані склади воєнних злочинів, які грубо порушують Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року – «Про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях»; «Про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі»; «Про поводження з військовополоненими»; «Про захист цивільного населення під час війни», на які поширюється юрисдикція Міжнародного кримінального суду [3].

Станом на лютий 2023 року в Україні зареєстровано понад 87 тисяч воєнних злочинів РФ проти України, внаслідок яких загинули майже 10 тисяч цивільних [4], але їх кількість збільшується. Важливою справою під час ведення військового збройного конфлікту, як вже вказувалося, є фіксація усіх слідів вчинених злочинів, необхідних доказів та надання їм належної правової оцінки, яка надається як державними правоохоронними органами, так і міжнародними.

Міжнародна злочинність, на думку В. Попко та більшості вчених, виявляється в діяннях двох видів. Це, «по-перше, здійснення злочинів проти миру і безпеки людства, так звані міжнародні злочини, до яких також належать воєнні злочини, злочини проти людяності, злочини проти людства (колоніалізм, геноцид, апартеїд, екоцид). По-друге, це вчинення злочинів міжнародного характеру, тобто діянь, що посягають на інтереси кількох держав і внаслідок чого також представляють міжнародну небезпеку» [5, с. 218]. Отже, воєнні злочини є різновидом найнебезпечніших видів злочинів – міжнародних.

Особливістю міжнародної кримінальної відповідальності є її реалізація на наднаціональному рівні, у зв'язку з чим одним із суб'єктів міжнародних кримінально-правових відносин визнається міжнародне співтовариство в особі певного органу (наприклад, Міжнародного кримінального суду, Європейського суду з прав людини тощо).

Міжнародне кримінальне право суб'єктом злочину доволі тривалий час визнавало виключно державу. Кримінальна відповідальність фізичних осіб (індивідів) – відносно нове явище в міжнародно-правовій практиці. Ситуація змінилася після закінчення Другої світової війни із створенням Нюрнберзького військового трибуналу, до юрисдикції якого відносилося переслідування та покарання фізичних осіб (індивідів) за вчинення міжнародних злочинів. Створення цього міжнародного військового трибуналу щодо притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності військових злочинців, на думку Л.А. Філяніної та Ю.Р. Тарантюк, «поклато початок процесу формування міжнародного кримінального права, у якому визнається принцип індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини» [6, с. 12]. Національні суди притягали винних фізичних осіб за

власним кримінальним законодавством, коли вчинені ними воєнні злочини не були перераховані в статутах Міжнародних військових трибуналів в Нюрнберзі і в Токіо. Міжнародна кримінальна відповідальність фізичних осіб була закріплена в низці міжнародних договорів, зокрема Конвенції про геноцид 1948 р., Конвенції про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 р., Статуті Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії 1993 р., Статуті Міжнародного кримінального трибуналу з Руанди 1994 р., Римському статуті Міжнародного кримінального суду 1998 р. тощо.

На думку О.В. Буткевич, починаючи з середини ХХ ст. «відбувається трансформація міждержавного, міжнародного права у зв'язку з кризою інституту держави як основного та єдиного його суб'єкта з поступовим нарощуванням у ньому компонента прав людини» [7, с. 40].

У 1945 р. СРСР, США, Великобританія та Франція уклали угоду, до якої був доданий Статут Міжнародного військового трибуналу для суду над головними військовими злочинцями європейських країн (Німеччини та її союзників), до якої приєдналися ще 19 держав. У другій половині ХХ ст. до кола суб'єктів міжнародної кримінальної відповідальності були включені фізичні особи: керівники, організатори, підбурювачі, які брали участь у складанні або здійсненні загального плану чи змови, що спрямовані на здійснення будь-яких злочинів, закріплених у Статуті Міжнародного військового трибуналу.

У діяльності Міжнародного військового трибуналу та національних судів, на думку Л.І. Фесечко, варто виділити дві головні відмінності: «по-перше, національні суди створюються та функціонують відповідно до внутрішнього національного права держави, а міжнародні суди можна визначити як установи, що створюються та функціонують на підставі міжнародного договору чи статуту; по-друге, юрисдикція національних судових установ поширюється на всі правовідносини, що виникають усередині держави, відповідно до національного права, а юрисдикція міжнародних трибуналів поширюється виключно на міжнародні злочини» [8, с. 894].

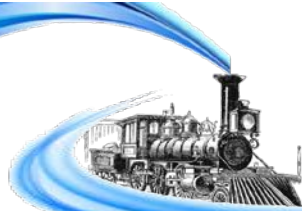
Створення й діяльність міжнародних трибуналів було важливим кроком у розвитку міжнародного кримінального права та правосуддя. Починаючи з 1998 року притягнення до відповідальності міжнародних злочинців відбувається Міжнародним кримінальним судом, який діє на постійній основі та володіє універсальною юрисдикцією. Правовим підґрунтям діяльності Суду є Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. (Римський статут).

«МКС здійснює юрисдикцію відповідно до принципу компліментарності. Суть цього принципу полягає в забезпеченні того, щоб

відповідальність за здійснення правосуддя над особами, звинуваченими у вчиненні злочинів проти міжнародного права, покладалася саме на судову систему відповідної держави. Тобто МКС не замінює та не доповнює собою національну систему кримінального правосуддя держави. Відповідальність за переслідування осіб, винних у вчиненні злочинів геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії, повністю покладена на національні правоохоронні органи та національну судову систему держави. Відповідно до ст. 17 Римського статуту, МКС починає здійснювати свою кримінальну юрисдикцію лише тоді, коли буде встановлено, що відповідна держава не бажає або не може сама її реалізувати» [9]. Але у ситуації повномасштабного воєнного вторгнення РФ на територію України, на нашу думку, ані Міжнародний кримінальний суд, ані Європейський суд з прав людини не розглядаються як життєздатні та своєчасні міжнародні інституції, здатні застосувати кримінально-правові засоби впливу за вчинені РФ воєнні злочини. Це обумовлено тим, що вони не в змозі розглядати масові позови та надавати їм правову оцінку, у тому числі, через відсутність чітких критеріїв ознак складу воєнних злочинів, наприклад, злочинів проти довкілля, що у більшості випадків унеможлиблює відшкодування завданої шкоди. Створені у минулому сторіччі міжнародні інституції та міжнародне законодавство виявилися неефективними та не дієвими у прийнятті рішень щодо зупинення держави-агресора у сучасних умовах ведення гібридної війни (міжнародного збройного конфлікту), та припинення вчинення міжнародних злочинів, у тому числі злочинів проти довкілля, які представляють загрозу для усього світу.

Історії людства, поряд із кримінальним покаранням як крайнім засобом впливу «ultima ratio», яке призначається суб'єкту злочину – фізичній, осудній (або обмежено осудній) особі, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, були відомі й інші форми реалізації відповідальності. Так, відшкодування з'явилися та еволюціонували від античних часів до Першої та Другої світових війн, а саме від контрибуцій до більш сучасних форм відшкодування – репарацій, реституцій, компенсацій, сатисфакцій тощо. Так, у Стародавньому Римі застосовувалися спочатку контрибуції (внесок), які виплачувалися за принципом «vae victis» – «горе переможеним», які сплачувалися за для уникнення масових пограбувань та вбивств з боку переможців. Такий формат контрибуцій у загальних рисах не змінювався аж до початку XX століття. Вони завжди базувалися на праві сильного. Контрибуції не залежали від того, хто саме був агресором у війні. Відшкодовував збитки той, хто програв. Тільки після Першої світової війни вперше в історії було визнано важливим визначити агресора та накласти на нього певні зобов'язання. Так з'явився новий термін – «репарації» (від лат. reparatio – відновлення). Тобто було визнано важливим обов'язок агресора

відновити зруйноване. Після Другої світової Німеччина також виплачувала репарації. На Ялтинській та Потсдамській конференціях було визначено, що це будуть репарації в натурі – майном, промисловістю, активами, золотом та іншими цінностями, працею німців, територіями.

У 2001 році Комісія міжнародного права ООН розробила проєкт статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, прийнятий резолюцією A/RES/56/83 Генеральної Асамблеї ООН, який визначає, що формами відшкодування (репарації) є реституція, компенсація та сатисфакція: як окремо, так і у поєднанні (ст. 34) [10]. У міжнародно-правових актах визначаються основні напрями, за яких у подальшому кожна держава самостійно реформує національне законодавство через ратифікацію, імплементацію їх положень, вдосконалення (розробки) власної нормативно-правової бази з конкретного питання.

Репарація – це відшкодування шкоди державою за вчинене міжнародне протиправне діяння, яка виплачується наприкінці конфлікту. Відшкодування може бути у вигляді грошей, товарів, послуг, публічних заяв тощо. Ознаки репарацій: «загальний термін для позначення відшкодування шкоди, здійснюється державами, охоплює собою фінансові та інші засоби відшкодування, часто вживається в контексті відшкодування шкоди внаслідок воєнних дій» [11].

Реституція означає відновлення попереднього становища, яке існувало до вчинення протиправного діяння винною державою пропорційно. Субституція є різновидом реституції, що передбачає заміну неправомірно знищеного чи пошкодженого майна аналогічним його вартості та призначенню. «Головні характеристики реституції: полягає у поверненні майна його первісному власнику, може здійснюватися приватним та публічним суб'єктом, виплачується приватним та публічним суб'єктам, які зазнали порушення свого міжнародного права» [11].

Компенсація – це відшкодування державою збитків, завданих міжнародним протиправним діянням, якщо вони не покриваються шляхом реституції. Компенсація покриває будь-яку фінансово оцінювану шкоду, включно з упущеною вигодою. «Основні ознаки компенсації: грошова виплата відшкодування, може бути сплачена і приватними, і публічними суб'єктами, виплачується приватним та публічним суб'єктам, які зазнали порушення свого міжнародного права» [11].

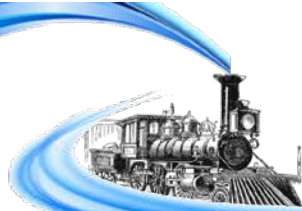
Сатисфакція – це нематеріальна відповідальність держави, що вчинила міжнародне протиправне діяння, яка має на меті відшкодування заподіяної шкоди шляхом визнання порушення та принесення вибачень тощо. Основні ознаки сатисфакції: нематеріальна відповідальність держави через визнання своєї провини за вчинений злочин та принесення вибачень у формі, яка задовольнить державу щодо якої воно було вчинено.

У сучасній юридичній літературі виділяють наступні види відповідальності за воєнні злочини: міжнародну кримінальну відповідальність, кримінальну відповідальність за національним кримінальним законодавством, міжнародно-правову відповідальність держави, матеріальну, нематеріальну (моральну або політичну) відповідальність. Найсуворішою формою реалізації кримінальної відповідальності виступає кримінальне покарання. Формами матеріальної відповідальності є репарація та її дві форми – компенсація та реституція тощо. Нематеріальними формами відповідальності держави традиційно вважаються сатисфакції і санкції, хоча деякі вчені розглядають санкції як примусовий засіб, що забезпечує припинення міжнародних злочинів, сприяє відновленню міжнародного правопорядку та покликаний примусити державу-агресора виконати покладені на неї обов'язки в межах встановленої відповідальності.

Таким чином, воєнні злочини є видом міжнародних злочинів, які вчинюються державами в особі їх військово-політичного керівництва, інших відповідальних осіб. Вчинення міжнародного злочину тягне як відповідальність держави, так і відповідальність конкретних винних індивідів, що діяли від імені держави. Порушення державою відповідної норми міжнародного гуманітарного права є підставою виникнення міжнародно-правової відповідальності держави та кримінальної відповідальності індивідів, що діють від імені держави, винних у плануванні, підготовці, проведенні агресивної війни.

Висновки. У результаті дослідження обраної теми ми дійшли до наступних висновків: 1) види (форми) реалізації відповідальності за воєнні злочини закріплюються на національному та міжнародному рівнях; 2) воєнні злочини є видом міжнародних злочинів, які вчинюються державами в особі їх військово-політичного керівництва, інших відповідальних осіб; суспільна небезпека воєнних злочинів полягає у спричиненні значної шкоди, не викликаній військовою необхідністю, яка заподіюється учасникам збройного конфлікту, цивільному населенню, об'єктам критичної інфраструктури, довкіллю, національним цінностям тощо; 3) міжнародно-правова регламентація визначає основні концептуальні напрями протидії міжнародній злочинності та злочинності міжнародного характеру; 4) у сучасній юридичній літературі виділяють наступні види відповідальності за воєнні злочини: міжнародну кримінальну відповідальність, кримінальну відповідальність за національним кримінальним законодавством, міжнародно-правову відповідальність держави, матеріальну та нематеріальну (моральну або політичну); 5) порушення державою відповідної норми міжнародного гуманітарного права є підставою виникнення міжнародно-правової відповідальності держави та кримінальної відповідальності індивідів, що

діють від імені держави, винних у плануванні, підготовці, проведенні агресивної війни; 6) створені у минулому сторіччі міжнародні інституції та міжнародне законодавство виявилися неефективними та не дієвими у прийнятті рішень щодо зупинення держави-агресора у сучасних умовах ведення гібридного міжнародного воєнного конфлікту і потребують реформування.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 28.04.2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2022 році, с. 40. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Analiz_zdisn_pravos_2022.pdf
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду: Статут ООН від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588?find=1&text=%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8+%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8+%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BA%D1%96%D0%BB%D0%BB%D1%8F#n1085.
4. Станом на липень 2023 року в Україні зареєстровано понад 87 тисяч воєнних злочинів РФ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3673973-v-ukraini-zareestruvali-ponad-87-tisac-voennih-zlociniv-rf.html>
5. Popko Vadym. Транснаціональне кримінальне право: поняття, предмет та система. Visegrad Journal on Human Rights. 2019.V. 2. P. 217–226. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/903961.pdf>
6. Філяніна Л.А., Тарантюк Ю.Р. Міжнародна кримінальна відповідальність індивідів за злочини геноциду. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 11–20.
7. Буткевич О.В. Теорія і практика докласичного міжнародного права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / О.В. Буткевич. – Київ, 2009. 40 с.
8. Фесечко Л.І. Кримінальна відповідальність індивідів у міжнародному праві. *Форум права*. 2010. № 4. С. 888–894.
9. Україна і Міжнародний кримінальний суд: двадцять складних питань і простих відповідей. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/ukrayina-i-mizhnarodniy-kriminalniy-sud-dvadcyat-skladnih-pitan-i-prostih-vidpovidey.html>
10. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf
11. Репарація, компенсація, реституція. Українське законодавство і міжнародна практика. Аналітична записка. URL: http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/Znachennya-i-spivvidnoshennya-ponyat-reparatsiyi_fin.pdf

References:

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. [The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine from 05 April 2001]. Data onovlennia: 28.04.2023 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
2. Analiz stanu zdiisnennia pravosudiv u kryminalnykh provadzhenniakh ta spravakh pro administratyvni pravoporushennia u 2022 rotsi, s. 40. [Analysis of the state of administration of justice in criminal proceedings and cases of administrative offenses in 2022, p. 40]. Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Analiz_zdisn_pravos_2022.pdf [in Ukrainian].

3. Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu: Statut OON vid 17.07.1998 r. [Rome Statute of the International Criminal Court: UN Charter from 17 July 1998] [in Ukrainian].
4. Ctanom na lypen 2023 roku v Ukraini zareiestrovano ponad 87 tysiach voiennykh zlochiniv RF. [As of July 2023, more than 87,000 Russian war crimes have been registered in Ukraine. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3673973-v-ukraini-zareestruvali-ponad-87-tisac-voennih-zlociniv-rf.html>] [in Ukrainian].
5. Popko, Vadym (2019). Transnatsionalne kryminalne pravo: poniattia, predmet ta systema [Transnational criminal law: concept, subject matter and system]. *Visegrad Journal on Human Rights*, 2, 217–226. Retrieved from: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/903961.pdf> [in Ukrainian].
6. Filianina, L.A., Tarantiuk, Yu.R.(2012) Mizhnarodna kryminalna vidpovidalnist indyvidiv za zlochyny henotsydu. [International criminal responsibility of individuals for crimes of genocide]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 11–20 [in Ukrainian].
7. Butkevych, O.V. (2009). Teoriia i praktyka doklasychnoho mizhnarodnoho prava [Theory and practice of pre-classical international law]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Fesechko, L.I. (2010). Kryminalna vidpovidalnist indyvidiv u mizhnarodnomu pravi [Criminal responsibility of individuals in international law]. *Forum prava – Law forum*, 4, 888–894. [in Ukrainian].
9. Ukraina i Mizhnarodnyi kryminalnyi sud: dvadtsiat skladnykh pytan i prostykh vidpovidei [Ukraine and the International Criminal Court: twenty difficult questions and simple answers]. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kryminalne-pravo-ta-proces/ukrayina-i-mizhnarodniy-kryminalnyi-sud-dvadcyat-skladnih-pitan-i-prostih-vidpovidey.html> [in Ukrainian].
10. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, 2001. Retrieved from: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf [in English].
11. Reparatsiia, kompensatsiia, restytutsiia. Ukrainske zakonodavstvo i mizhnarodna praktyka. Analitychna zapyska [Reparation, compensation, restitution. Ukrainian legislation and international practice. Analytical note]. Retrieved from: http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2022/05/Znachennya-i-spivvidnoshennya-ponyat-reparatsiyi_fin.pdf [in Ukrainian].